

Anjet Daanje

*Píseň o čápu
a velbloudovi*

Anjet Daanje

PÍSEŇ O ČÁPU A VELBLOUDOVI

Překlad: Magda de Bruin Hüblová

MINISTERSTVO
KULTURY

Tento projekt byl realizován s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Kniha vyšla s finanční podporou Nizozemského literárního fondu
(Nederlands Letterenfonds).

Překlad této knihy byl podpořen Nadací Český literární fond (ČLF).

HET LIED VAN OOIEVAAR
EN DROMEDARIS

Copyright © Anjet Daanje, 2022

České vydání © Bourdon, 2024

Překlad © Magda de Bruin Hüblová

Překlad básní © Jan Škrob

Návrh obálky © Jiří Dvorský

ISBN: 978-80-7611-186-8

Anjet Daanje

*Píseň o čápu
a velbloudovi*

Z nizozemštiny přeložila
Magda de Bruin Hüblová

Věnováno Emily Jane Brontëové (1818–1848),
Charlotte Brontëové (1816–1855)
a Anne Brontëové (1820–1849).
A mým rodičům,
Wil den Boerové Daanjeové (1933–2015)
a Pietu den Boerovi (1926–2016).

A všem ostatním, kteří už nejsou s námi, ale v naší představivosti žijí dál.

Usedni na tento kámen slunečný,
zde slatinu bez květů zalévá zimní svit –
usedni přece – nikdo víc tu není,
a nech nebes břehy bezdeché otevřít.

1

Susan Knowlesová, roz. Chesterová (1788–1851)

12. prosinec 1847 je den, který určí život Susan Knowlesové, táhne jí už na šestý křížek a o čtyři roky později zemře. Během jejího života bylo mnoho dní, na něž se těšila, které se předem, ale i ve chvíli, kdy probíhaly, naplňovaly významem, načež se dodatečně ukázalo, že tento příslib nemohou uskutečnit. Když však nastal řečený dvanáctý prosinec léta Páně 1847, zdálo se, že je stejný jako všechny ostatní zimní dny, v temnotě začínající, v temnotě končící a studený, vane severní vítr, jehož dech sem zanáší i sněhové krupky, ulice Bridge Fowlingu se v ranním šeru váhavě bělájí. Susaniny šlépěje prozrazují jen krátce, kam šla, napravo do Church Street, strmě do vrchu podél hřbitova, a než potichoučku vejde zadem na farní dvorek, nikdo už z jejích stop nevyčte, za kterou nebohou duší tato vyslankyně Smrti spěchala.

Obyvatelé městečka si její práci oškliví, kudy Susan jde, táhne se za ní smutek jako plovoucí trosky lodi, a přesto jí, když přijde čas, mnozí přivolávají na pomoc, je to veřejné tajemství. Tak jako všichni vědí, že většina lidí, a to ani ti nejzbožnější, se neodebírá na onen svět beze strachu nebo tělesných ponížení, a přesto mají všichni plnou hubu řečí o tom, jak klidně se zemřelý podřídil vůli Boží, jak pokojně, jak útěšně to proběhlo, stejně tak každý v městečku ví, že mnohé ženy po týdnech, někdy i letech, kdy pečovaly o příbuzného, tu nejposlednější povinnost na sebe už nedokážou vzít, ze zármutku nebo protože si netroufají, nechtějí, protože nevědí, co dělat. Susan je učí pietním obřadům, praktickým úkonům, a i tak, když po první zkušenosti tyto zvyklosti už znají, přenechávají jejich provedení přesto raději jí. Přichází potají, odchází potají, u zadních dveří jí zámožné vtisknou do dlaně pár šilinků, chudobné pár pencí, nikdo se o tom nemusí dozvědět, někdy ani rodina, ani jejich vlastní manžel.

Susan se to naučila od matky, když jí umřela její milá malá Susey, podlehla spále v pouhých čtyřech letech. Nejohrovnější na celém obřadu přišly Susan mokré vatičky, které musela položit dcerušce na víčka, protože ještě hodiny po tom, co Susey zavřela oči naposled, měla Susan za to, že by je děvčátko chtělo zase otevřít a bezmocným světlehnědým pohledem hledat maminku. A taky šátek, jímž jí Susan musela sevřít čelisti, než tělo ztuhne, byl strašný, jako by

ji tím nadobro umlčovala. Ale matka jí vysvětlila, že Susey z lásky a úcty co nejlépe připravují na věčný život. Společné pomodlení, omytí těla, čistá noční košile, vykartáčování nakrátko ostříhaných vlasů, sepjaté ruce, všechno muselo být dokonalé pro toho, kdo se na děvčátko chtěl ještě naposledy podívat, a taky pro samotnou Susey, hlavně pro Susey, vždyť zanedlouho důstojně předstoupí před svého Stvořitele, aby ji jako malého andílka vpustil do nebe. Je to jako veselka, pravila matka, před svatbou si taky umyješ uši a opláchněš se mezi nohama, oblečeš si nejlepší šaty, proneseš obřadná slova a pak začneš nový život. To Susan nikdy nezapomněla, svatba, tak se na to snažila pohlížet, kdežto ostatní viděli Smrt.

Po Suseyině skonu padla na Susanin život temnota, ve stínu Smrti procítala a ukládala se v něm k odpočinku, každý den nanovo, jako neustávající pochod z lože zpátky do lože. Nikdy dřív se ve svém životě nezamyslela nad symbolickou černí smutku, nad moudrostí biblických slov faráře Draydena, nad útechou, kterou skýtá rodinný hrob jako pečlivě ustlaná postel, do níž si jednou bude smět vlézt a ukolébat Susey k spánku. Oporou jí bylo hlavně pomýšlení, že všechny ty obřady se za staletí takhle vyvinuly, poněvadž ji ve smutku předešly miliony jiných a zakusily, že tohle jsou úkony, které přinášejí úlevu. Suseyin hrob tu byl, aby ho mohla navštěvovat, pramínek Suseyinych světlých vlasů tu byl, aby se ho mohla dotýkat a aby jí připomínal dobu, kdy dcerka ještě neměla vlasy ostříhané kvůli horečce, a kázání, žalmy a modlitby tu byly, aby je poslouchala, zpívala, šeptala. Pečlivě zvolená slova se jako zaklínání přibližovala k okraji temnoty, kde se světelný kruh života dotýká mrtvých, pošimrá je na prstech u nohou, pohladí je po temeni, víc ne, aby věděli, že se na ně vzpomíná, ale aby se neprobudili. A proto v neděli, pouze v neděli, se Susan ukládala k spánku s poklidným pocitem, že byla nahoře u Susey a dala jí pusu na dobrou noc a pěkně ji přikryla a že bude spát, jak ona sama, tak Susey.

Tělesné zjevení Smrti by Susan nejradši vytěsnila z paměti, ale právě obraz Suseyina vystaveného těla zůstal její nejživější vzpomínkou na dcerušku. Nepřirozeně bledý obličejík, rysy strnulé ve výrazu, který vyjadřoval něco mezi smířením a údivem, ručičky dospěle zbožně sepjaté na hrudi a studené, pokaždé když se Susan nemohla udržet a vzala ji za prstíčky, políbila ji na tvář, vylekala se té ztuhlosti, chladu, jichž se dotkla, připomínaly naškrobená prostěradla v zimě. Promluvila si o tom s farářem Draydenem, řekl, že je velmi lidské zapamatovat si právě takový otřesný zážitek. Až se naučíš pohlížet na smrt jako na nezbytnou součást života, ujistil ji, vzpomínky na živou Susey se ti vrátí.

Susan nevěděla, co si s takovou radou počít, byla si, teď víc než dřív, vědoma toho, že každý člověk musí umřít, nebylo jí zřejmé, co víc by měla chápat, aby dcerku zase našla. Neodvažovala se na to faráře Draydena zeptat znovu, ale on si všiml jejího neustávajícího smutku. A tak se stalo, že v nejhroznější den svého života odsunul na čas stranou vlastní utrpení, aby se postaral o její.

Farář Robinson Drayden měl za ženu Betty Stancliffovou, seznámili se během jeho studií v Cambridge. Velmi ji miloval, až moc, šeptalo se v Bridge Fowlingu, s železnou pravidelností totiž přicházela do jiného stavu, a přitom byla útlá a chatrného zdraví. A tak prodělala za šest let dva potraty a narodily se jí čtyři dcerušky, ani jeden syn, a během porodu pátého dítěte museli dokonce zavolat doktora Allsoppa. Mary Picklesová, služka na faře, pro něj došla koncem odpoledne, Susan je viděla, jak společně chvátají po Barley Street. Pomodlila se za Betty a v následujících hodinách si na ni ještě několikrát vzpomněla.

Uprostřed noci ji probudilo bouchání na domovní dveře, Joseph sešel ospale v noční košili po schodech a po chvíli zavolal nahoru, že je to Mary z fary, přišla pryč pro ni. Susan rychle vklouzla do šatů a seběhla k nim. Je s Betty zle, zeptala se, a Mary odvětila, že děťátko mělo obrácenou polohu, nožičkami napřed, dodala. Doktor Allsopp se faráře Draydena otázal, koho z těch dvou chce udržet při životě, matku, nebo dítě, a farář Drayden se bez váhání rozhodl pro svou ženu. Ale ona mu tu romantickou volbu zakázala, porod trvá už tak dlouho a je tak těžký, prohlásila, stejně během pár dní umře, ta trocha života, co v ní ještě zbyla, je určena děťátku. Mužům nezbyvalo než se jejímu přání podřídít. S velkou námahou se doktoru Allsoppovi podařilo děťátko obrátit, narodilo se živé a zdravé, opravdový zázrak, bylo to opět děvčátko. Jmenuje se Helen, řekla Mary, ale o Betty pomlčela.

Susan s ní kráčela spícím městečkem na faru. Byla vlhý srpnový večer, na obzoru se už nebe začínalo zbarvovat do světle růžovo-modra a ve vlhkém vzduchu se vznášela předzvěst horkého dne, dřímajícího v dálce za rozkvetlými kopci. Susan se služky nezeptala, proč pro ni farář Drayden poslal. Seděl u stolu v salonu s hlavou hluboce schýlenou, jako by byla obtěžkaná zadržovanými slzami, nemodlil se, všimla si Susan, když ji Mary vpustila dovnitř. Pozvedl k ní oči, poznala jeho pohled, zmatení, bolest tak velkou, že umrtvuje veškerý cit, a Susan už věděla, proč je tady. Leží nahoře, poznamenal, druhé dveře vlevo, mohla bys ji zaopatřit? Bettyina rodina bydlela daleko v Cambridge, jeho matka a sestry bydlely u Manchesteru, jeho dcerky, ve věku od

sedmi let do dvou hodin, byly moc malé. Mohla by to pro něj udělat Mary, ale on o to požádal Susan.

Od Mary dostala misku vlažné vody z kuchyně, žínku, dva ručníky, chomáč vaty a rubáš, který přinesl Smith Baines, místní cukrář a pohřební zřízenec, když přišel vzít zemřelé míru na rakev. Zatímco stoupala po schodech, měla Susan pocit, jako by šla v ústrety samotné Smrti, dveře ložnice otevřela s bušícím srdcem. Betty ležela naznak na posteli u okna přikrytá prostěradlem, světlo petrolejky stojící na komodě se jí mihotalo po obličejí. Někdo, nejspíš Mary, jí položil na oči dvě mokré vatičky a podvázal jí bradu šátkem, na hlavě teď svázaným do velkého uzlu. Vypadala směšně, jako zapražžený tahoun s klapkami na očích a s chocholem na ohlávce. Ačkoliv bylo otevřené okno, vznášel se v pokoji zvláštní pach, Susan ho znala, ale nedokázala ho zařadit. Dokud neodhrnula prostěradlo a nespátřila krev. Nitro z rodičky vyteklo a vějířovitě se rozprostřelo v rozsáhlou nepravidelnou skvrnu, od kolen až těsně k prsům, přes noční košili, přes spodní prostěradlo, nadarmo vyměněné, přes nohy, ruce. Susan se zmocnila hrůza, jež se v tomhle pokoji musela odehrát, bylo jí, jako by se dívala na sebe, jak tam leží v posteli po porodu Susey. Nikoliv matka dokonalé malé holčičky, která v ní zázračně vyrostla, nýbrž tohle ztrhané tělo. Když strkala do Betty velký chomáč vaty, mezi nohy zepředu a zezadu, myslela na úzké rozhraní mezi životem a smrtí a modlila se za nebožku.

Na naléhavost, s níž se jí Betty dovolávala, nebyla připravena. Ve chvíli, kdy vyhověla žádosti faráře Draydena, měla jen matnou představu, co ji čeká, zato on jistě věděl, co po ní chce, vždyť viděl umírat stovky svých farníků. A když tak zápolila s Bettyním tělem, s nepoddajnými pažemi a nohama, s dlouhými rozpuštěnými vlasy, se zavlhlou, mdle zavánějící noční košilí, načež nakonec samým zoufalstvím odhodila veškeré způsoby a prostě ji tedy nesvlékla pod prostěradlem, dokonce ji umývala odkrytou, tehdy faráře proklínala, nechápala, proč jí tohle udělal, proč ji kvůli tomu dokonce nechal vytáhnout uprostřed noci z postele.

Betty byla jako bezbranné dítě, které má Susan ukonejšit a přebalit, tiše k mrtvé promlouvala, snažně ji prosila, ať jí teď aspoň trochu pomůže, utěšovala ji, vyprávěla jí o Susey, modlila se s ní. V té dlouhé, soumravné hodině mezi nimi narůstalo srozumění zvláštního druhu, jež kohokoliv jiného vylučovalo, jako by zdi pokoje tvořily hranice světa. A s nebývalou zřetelností si Susan vybavovala poslední dva týdny Suseyina života, kdy se s dceruškou kvůli nebezpečí nákazy uzavřela u ní v komůrce a umřela společně s ní, a posléze přece jen musela žít dál, sama. Sousedky a sestry pro ni nechávaly pravidelně na chodbě jídlo, přes dveře mluvila s Josephem. Celý její život se soustředil na to nemoc-

né tělíčko, které musela ošetřovat a zachránit. Ale tváří v tvář tomuhle, Smrti neznající slitování, byla bezmocná.

Voda v misce se zbarvila do růžovoruda, měla by dojít pro čistou vodu k pumpě, zakrvácené prádlo dát namočit v komoře, měla by prohodit pár slov s Mary. Nešla, zůstala u Betty v pokoji, kam otevřeným oknem dopadaly první sluneční paprsky a svým teplem dávaly vyniknout chladné blízkosti Smrti. Vykartáčovala Bettyiny dlouhé vlasy, složila jí ruce na hrudi, poseděla na židli u postele. Padl na ni velký klid, jako by se bývala těsně přiblížila, div že se neskulila přes okraj, jako by směla nahlédnout do země, kde přebývá Susey, do země, která leží v prodloužení všeho, co Susan zná, je to odvrácená strana života.

Nedlouho potom, ani ne za pět týdnů, se ukázalo, že je Susan těhotná. Joseph byl šťastný, ale ona byla v tichosti přesvědčena, že nosí dítě Smrti, počaté v onom nežádoucím nemravném objetí s Bettyiným tělem. Dva roky byla velmi opatrná, protože nechtěla být Susey nevěrná s novým dětátkem. Když ji Joseph chtěl, předstírala někdy, že už spí, a pokud spolu přesto obcovali, odplížila se pak do kuchyně a jedla semínka divoké mrkve. Nevěděla, že měla něco podniknout i po zaopatřování mrtvé, nikdo jí to neřekl a zeptat se faráře Draydena se neodvažovala.

Teď když to věděla, viděla mezi jedním a druhým podobnost. Nepřetržitě myslela na soumravnou hodinu s Betty, toužila ji zažít ještě jednou, to by si počínala mravněji, umiňovala si. Došla za pohřebním zřízcem Smithem Bainesem a nabídla mu své služby, přislíbila, že své zákazníky diskrétně upozorní, že mohou přenechat zaopatření nebožtíka jí, a pak požádala o totéž doktora Allsoppa a faráře Draydena.

Netrvalo dlouho a ocitla se znovu tváří v tvář Smrti, tentokrát obstála lépe, bez zoufalství, které v ní vyvolala Betty, a díky tomu to také nebylo tak zdrcující. U dalších mrtvých, kteří jí byli svěřeni, dospěla k slavnostnímu obřadu, jenž v sobě zahrnoval všechny předchozí a byl důvěrný, leč patřičně zdrženlivý, jako modlitba. Čas vymezený chvílí, kdy otevřela dveře pokoje a spatřila na posteli zemřelého ve stavu nedůstojném člověka, a okamžikem, kdy jeho čisté tělo přikryla prostěradlem a naposledy na něj promluvila, byl vyhrazen jí a Smrti. Jen Susan znala její skutečnou povahu, ostatní odvraceli pohled od jejích nečistých rejďů, její nemilosrdnosti, jejího bezuzdného chtíče, a Susan byla její přísluhovačkou, zahlazovala její stopy, aby Susanini bližní mohli Smrt uchopit útěšnými slovy a nemuseli se s ní seznámit příliš bezprostředně, až do osudného dne, kdy stane u jejich postele.

Povila synáčka Johna, nebyl znetvořený ani neduživý, jak se obávala, a pak se jí narodila dceruška Martha a ani tu si nevzala Smrt. Měla své děti ráda, ale ne tolik, jako milovala Susey. Nebylo to ze strachu, prostě už toho nebyla schopna, jako by v ní s posledním Suseyovým vydechnutím něco zemřelo. O své prvorozené nemluvila s nikým, jen se Smrtí, v té stále se opakující hodině, kdy se Susan pokoušela odstranit zubatou z masa, do něhož se zahryzla, a ona sledovala Susaniny snahy s tichou ironií, protože hned po pohřbu stejně bude mít volné pole. Susey byla tajemstvím, které s ní Susan sdílela, tak jako musela dřív postoupit polovinu své dcerušky Josephovi, tak ji teď zdráhavě věnovala Smrti. Susey se začala své nové kmotřičce tolik podobat, až to Susan mátklo. Po desítkách těl, co zaopatřila, už nevěděla s jistotou, zda Susey naposled umyla sama, nebo ji snad myla Susanina matka. Nedokázala si už přesně vzpomenout, jak Susey vypadala, když ji teď v duchu viděla ležet v jídelně vystavenou v malé rakvi, kterou vyrobil Joseph, nabyla dceruška pokojný úsměv mrtvých tváří, jež Susan odborně upravila do správného výrazu. A pořád ještě, navzdory tomu, že jí to farář Drayden slíbil, pořád ještě se za bledou, nehybnou dvojnicí neobjevila živá Susey.

Nejenže Susan zaopatřovala mrtvé, ale šila také rubáše, přehozy na rakve a smuteční šaty, a Joseph, vyučený truhlář, začal kromě stolů, židlí a skříní vyrábět i rakve. Smrt byla štědrý zaměstnavatel, prostá jilmová truhla přišla i na dvě libry a zámožní obyvatelé městečka chtěli často trojitou rakev, za tu si Joseph mohl říct šest nebo sedm liber. Jakmile na Bridge Fowling něco těžce dolehne, tuhá zima, nezaměstnanost, epidemie, pro Susan a Josepha Knowlesovy to znamená dobré živobytí, všímali si v městečku se záští, a nejen pro ně. Úzce spolupracovali se Smithem Bainesem, ten zařizoval pohřeb, nosiče, smuteční hostinu, a bylo-li libo i vůz a koně. Také kameník William Randall, hrobník Frank Joiner a Job Wynne a zlatník ze Steadborough Ezra Wade, který zhotovoval smuteční šperky z pramínek vlasů zemřelých, a tiskař Joel Witherspoon, ten zase prodával smuteční karty a dopisní papír s černým okrajem, a kostelník Thomas Finch, farář Drayden a doktor Allsopp, ti všichni měli užitek z utrpení druhých. Hotoví supi, povídali si lidé za jejich zády, a někteří je dokonce podezřívají, že nemoci, které obcházejí Bridge Fowlingem, vyvolávají sami, vždyť rodinu Knowlesových nebo Bainesových nepostihly nikdy.

Ve čtvrtém roce Susanina paktu se Smrtí, na podzim 1817, umřela Sarah, nejstarší dceruška faráře Draydena, v jedenácti letech na plicní souchotě. Jedno-

ho deštivého pozdního odpoledne přišla pro Susan služka Mary. Susan chytila tašku, v níž měla bibli a stuhy, ručníky, vatu a rubáše a čepce různých velikostí. Faráře Draydena neviděla, dveře salonu zůstaly úzkostlivě zavřené, a neslyšela žádné dětské hlasy, v domě bylo ticho. Mary ji poslala o patro výš. První dveře vlevo, podotkla, misku s vodou už tam máš.

Sarah zemřela nejdéle před půlhodinou, byla ještě teplá, utrpení bylo ještě citelné. Susan jí zatlačila oči, zatížila víčka mokrou vatou a hlavu jí ovázala šátkem. Nebožka byla hubeňoučká, vychrtlá, kdepak jedenáctiletá dívka, spíš malá stařenka. Susan si k posteli přisunula židli a posadila se s bibli na klíně vedle ní. Zopatřovat děti bylo vždycky obtížné, ať se snažila, jak chtěla, Susey se polekaně schovávala. Nechtěla nakukovat mamince přes rameno, nechtěla poslouchat, když na ni Susan mluvila, nechtěla si hrát na podlaze u jejích nohou.

Susan seděla u postele a předčítala z bible, modlila se za nebohou Saru a čas od času zavřela oči a čekala, zda jí Susey tentokrát přece jen nepřijde dělat společnost. Po hodině se zvedla, a zatímco Saru svlékala pod prostěradlem zdvořile obratnými rukama, zaslechla dole v hale dětské hlasy. Pomyslela na Susey a ta myšlenka byla tak silná, že ji viděla před sebou, světlehnědé oči, modré šatečky, světlé vlasy, nezbedný smích. Pak někdo zalomcoval dveřmi, klika se pohnula dolů a nahoru, a ještě jednou dolů, jako by na ni dosahovalo dítě na špičkách. Susanino srdce poskočilo, hleděla na dveře v úzkostném očekávání. Pomalu se otevřely, na prahu se objevila asi čtyřletá nebo pětiletá holčička v modrých šatečkách. Po jednu vteřinu, jež jako by se protahovala na věčnost, si Susan odmítala připustit pravdu. Těšila se z děvčátka, hnědé vlasy jí obarvila na blondáto, šedé oči dohněda, útlé tělíčko zaoblila dětskou baculatostí. Byla to Eliza May, druhá nejmladší dceruška faráře Draydena. Sem nesmíš, napomenula ji Susan, na sestru se můžeš přijít podívat za chvíli, až budu hotová. Eliza nic neřekla, upírala pohled na Sařino tělo pod prostěradlem, dveře za sebou zavřela a zamířila k ní.

Každé jiné dítě by Susan vystrčila ven, třeba i hrubě, ale na Elize ulpěl pozůstatek Susey, cosi neuchopitelného, co v Susan vyvolalo hřejivý, rozněžnělý cit, jaký od Suseyiny smrti už nezažila, nevěděla ani, že jí chyběl, dokud ji teď nepřepadl zde, při pohledu na tuhle neznámou holčičku. Nebyla tu matka, která by se o tu chuděrku starala, Betty by se styděla, její dcerka ze sepraných modrých šatiček vyrostla, rukávy jí byly o víc než palec krátké a obruba jí nesahala po kotníky, nýbrž do půli lýtek, a nohy měla bosé a špinavé. Vypadala jako děcko z chudé čtvrti. Hrála sis na vřesovišti, zeptala se Susan.

Eliza natáhla paži a opatrně se dotkla Sařiny tváře. Sestřina proměna ji zarazila, a tak ruku zase rychle stáhla. Susan jí vysvětlila, že tohle jsou Sařiny ostatky a že její duše odletěla do nebe. A ta ji zahřívala, zeptala se Eliza. Plaše na Susan pohlédla. V hubeném dětském obličejí byly nejkrásnější oči, jaké kdy Susan viděla, šedomodré s přídechem nazlátlé hnědi a velké a lesklé, průsvitné jako tuň v letním slunci.

Sedni si tamhle, ukázala Susan na židli, ať můžu pokračovat v práci. Eliza na židli vyšplhala a vážně pozorovala, jak Susan pod prostěradlem myje Sařino tělo mokrou žínkou. Ten nevinný, šedomodrý dětský pohled všechno změnil, pokoj se naplnil Suseyinou přítomností, tak ošidně skutečnou, že kontrast mezi Susaninou odevzdaností před necelými deseti minutami a tímto štěstím byl bolestně velký a Susan s námahou zadržovala slzy.

Copak se při umírání člověk umaže, zeptala se Eliza. Ne tolik jako tvoje nohy, opáčila Susan a poklekla před ní a umyla jí nohy čistou vodou ze džbánů a osušila je nepoužitým ručníkem. Copak nemáš punčochy a boty, otázala se jí. Eliza zahýbala prsty u nohou, já boty nechci, prohlásila. Susan ji přesvědčovala, že se z toho rozstůně, ale jako by hrách na stěnu házel.

Vytáhla z tašky rubáš a pod prostěradlem ho rozložila přes Saru. Když jí navlékala pravý rukáv, přidržela Saru za ruku, jako by šly spolu po ulici, a všimla si Elizina pohledu, přesunujícího se na jejich propletené prsty. V náhlém hnutí mysli napřáhla Susan volnou ruku k ní. Eliza odvrátila hlavu a Susan rozpačitě ruku stáhla, a jelikož v tichém pokoji odmítnutí zdánlivě ještě narůstalo, vyprávěla holčičce o nebi a o tom, že Saru jednou, za hrozitánsky dlouho, na tom nepředstavitelně nádherném místě znovu potká a že si Sarah mezitím bude hrát s anděly, kteří tam bydlí, a že se tam určitě bude mít moc dobře. Nad tím se Eliza na chvíli zamyslela. Ale co se stane s ní, zeptala se a ukázala na tělo na posteli, jako by existovaly dvě Sary, jedna tady na zemi a jedna nedosažitelná v nebi. Susan nezbývalo než vysvětlit, že Sařino tělo za tři dny pohřbí v pěkné, pohodlné rakvi. Eliza vyprávěla, že Bradyho, jejich kocoura, taky pohřbily, na vřesovišti, a že když ho jejich pes po měsíci vyhrabal, už Bradyho nepoznala, ale byl to on. Takže Bůh má hlad, zeptala se.

Takže Bůh má hlad, to bylo shrnutí všech Susaniných nepatřičných pocitů po Suseyině smrti, zlosti, pochybností, sebelítosti, vždyť proč Bůh Susey stvořil, když jí bylo dovoleno užívat pozemského života jen tak krátce. Farář Drayden povídal, že Bůh povolává jako první své vyvolené, protože ty nejvíc miluje. Tomu Susan nerozuměla, měla tedy Susey hřešit, byla by v tom případě ještě živa? Nakonec usoudila, že za to mohl Bůh, ne Susey, byl to závěr, k němuž

došla v tichosti a nikdy by se ho neodvážila vyslovit nahlas. Bůh má hlad a nechává Smrt, aby špinavou práci odvedla za Něj.

Cestou v dešti domů a tu noc, když ležela v posteli a nemohla usnout, vymýšlela dobrou odpověď na Elizinu otázku, odpověď, kterou jí měla dát místo zbabělé poznámky, že Sarah je jistě ráda, že se v nebi shledá se svým kocourem Bradym. Maminka je tam taky, opravila ji Eliza. No ano, chuděrka, nemá matku, nemá starší sestru, která by se o ni starala, a o měsíc později byla Susan opět na faře, protože i Rebecca, druhá nejstarší dcera faráře Draydena, se nakazila plicními souchotěmi a podlehla jim. Správná odpověď na Elizinu otázku začala být ještě kýženější, jenže Susan ji nenašla. Když pro ni Mary přišla a ona popadla tašku, rozhodla se, že se pokusí Elizu utěšit, vždyť co s tím malým osamělým děvčátkem bude. Pová jí, že Boží svévole se nyní skutečně zdá krutá, ale že On má vyšší záměr, který ony dvě nedokážou prohlédnout. Jednou, až se Eliza k stáru bude ohlížet za svým životem, smysl toho utrpení pochopí, a bude za ně dokonce vděčná. Tak jí to Susan řekne.

Vešla do stejného pokoje jako při zaopatřování Sary, stejná postel, skoro stejné děvčátko, světlehnědé vlasy, hnědé oči, dlouhé hubené prsty, vyzáblé tělo, jen mladší, Rebece bylo pouhých devět let. Když ji Susan svlékala, myla, oblékala do rubáše, pošilhávala po dveřích, ale Eliza nepřišla. Susan si uvědomila, že se na její příchod těšila. Neslušelo se to, jako by si vyprosila Rebečinu smrt, jen aby mohla její sestřičce ještě jednou umýt špinavé nohy. Když skončila, poseděla chvíli s Mary v kuchyni s nadějí, že si tam Eliza přijde sednout k ohni nebo pro krajíc chleba. Ptala se služky, jak se daří třem zbývajícím dcerkám, jestli jsou hodně smutné, zajímala se. Mary vysvětlila, že pro ně minulý týden přijel strýc z Manchesteru, protože se farář Drayden obával, že se děvčata taky roznemůžou. Kašlou, polekala se Susan, nekašlou, to ne, aspoň nekašlaly, když odjížděly, odpověděla Mary. Jenže Susan se už nemohla zbavit myšlenky, že v Elize May Draydenové nerozpoznala Susey, nýbrž Smrt.

Susan se na dcerušky faráře Draydena čas od času nenápadně ptala Alice Finchové, kostelníkovy ženy, a u Appletonů na poště, protože tam vždycky věděli poslední novinky. Týden po Rebečině pohřbu byla všechna tři děvčata zase doma, Millicent, teď nejstarší, Eliza May a malá Helen. Nerozstaly se. Když Susan chodila na hřbitov na Suseyin hrob, vídala je někdy, jak si v truchlivých smutečních šatech vesele hrají na trávníku před farou, a jednou je potkala, to bylo už o měsíce později, na vřesovišti. Byly úplně samy, nedoprovázel je žádný dospělý. Když je Susan mījela, pozdravila je, ale neodpověděly jí, tak zabrané

byly do hovoru, nebo to snad byla hra. Eliza nasadila hluboký hlas, máchala rukama a její obličej s podmanivě krásnýma očima zářil, taková radost Susan dojímalá o to víc, že byla v protikladu k Elizinyým černým šatům Smrti, jako by holčička statečně přehlušovala slzy smíchem.

Vyjma tu hodinu, kterou strávily se Sařiným tělem, Susan už nikdy s Elizou May Draydenovou nemluvila. Vyrostla z ní vytáhlá, hubená dívka, mladá, nemotorná žena, nevzhledná stará panna s třicítkou na krku, měla pořád ještě ty nádherné oči, ale pokaždé když ji Susan potkala v městečku, byly sklopené. Mluvit nechávala starší sestru Millicent a ani ta v tom nebyla příliš zběhlá. Všechny tři byly ostýchavé, neotesané, a kdo by jim to měl za zlé, vždyť vyrůstaly bez matky, a ačkoliv lidé v městečku na faráře Draydena nedali dopustit, byl i on výstřední. William a Maggy Tannerovi z Grave & Green, krčmy naproti faře, na opačné straně hřbitova, povídali, že nikdy nejí s dětmi v salonu, vždycky sám ve své pracovně. V osm hodin jde spát a ve tři hodiny v noci vstane a bez ohledu na počasí a temnotu dojde po vřesovišti do Steadborough a zase zpátky. A nedělní kázání, vyprávěli Tannerovi, píše v pátek odpoledne nahoře na kostelní věži, protože ve svých představách je tam blízko k Bohu. Tvrdili, že se z kázání pozná, jaké počasí v pátek bylo. Susan se k tomu všemu stavěla zdrženlivě. O ní zase prý Tannerovi vykládali, že kdo jí podá ruku, toho přijde Susan do týdne naposled umýt, a těhotné ženy se jí už vůbec měly stranit, protože kdyby se dotkla jejich břicha, potratily by. Bylo to od nich bláhové a hloupé, věděla Susan, jako by si Smrt nechala něco předpisovat.

V roce 1840, třiadvacet let po tom, co se malá Eliza May Draydenová otázala Susan na Boží neutišitelný hlad, Susan opět zavolali na faru. Doslechla se v městečku, že Helen, nejmladší dcera, má plicní soucotě. Doktor Drake už nedává naději, vykládali Tannerovi v krčmě Grave & Green, ale Appletonovi z pošty, a ti většinou mívali spolehlivější zprávy, povídali, že Helen Draydenová léčbu doktora Drakea odmítla. Podle Kate Appletonové to bylo rozumné rozhodnutí, protože Helen měla už od narození chatrné zdraví a z plicních soucotí se uzdravit nedá, prohlásila. Ale Susan věděla ze zkušenosti, že lidé se zkrátka a dobře upínají ke každému zbytečku naděje. Někteří z jejich zákazníků se neodvažovali vzdát naděje ani ve chvíli, kdy doktor už odešel a Susan jim klepala na dveře.

S těžkým srdcem kráčela Susan s taškou po Church Street na faru. Ještě si dobře pamatovala, jak tudy šla při východu slunce, když se Helen sotva narodila a ona musela zaopatřit její matku, a teď tedy šla na faru kvůli dceři, za kterou

Betty dala život. Susan se už kouskům Smrti nepodivovala, Smrt není krutá nebo hladová. Kéž by byla, to by bylo možné si ji naklonit nebo by se mohla přesytit. Smrt je lhostejná jako kámen, jako oblak nebo strom, jako Susan sama. Stala se věrným obrazem Smrti.

Ale fara, schody, první dveře vpravo, naproti pokoji, ve kterém Elize umyla špinavé nožičky, to ji pořád ještě dojívalo, jako by její smutek po Susey byl celá léta uvězněný ve zdech tohoto domu a teď ji vítal s otevřenou náručí. V pokoji byl zatuchlý vzduch, otevřela okno a věnovala se Helen Draydenové, aby z ní byla krásná nebožka. Za tři čtvrtě hodiny, odhadovala Susan, pokročí mrtvolná ztuhlost natolik, že Heleniny svaly získají ohebnost svalů živé ženy, která by se poslušně nechala obléknout a svléknout. Posadila se na židli u postele, vytáhla z tašky bibli a otevřela ji u Izajáše 40. Nepřečetla ani dva řádky, když za sebou zaslechla zdušené vzlyky. Zvuk přicházel z druhé strany zdi, žena přemožená velkým žalem.

Při těch několika málo příležitostech, kdy Susan viděla Elizy May Draydenovou v městečku, byla ve společnosti mladší sestry, šly důvěrně zavěšeny do sebe, jako by u sebe vzájemně hledaly ochranu. Se sklopenýma očima chvátaly po High Street, kolem kostela, do Church Street, domů. Tohle hubené bezvládné tělo, které tuhne na posteli, aby ho Susan mohla umýt a obléknout, to je všechno, co Elize May zbývá z toho nejmilejšího, co znala. Se staženým hrdlem poslouchala Susan její zdušený vzlykot střídaný sténáním a hlubokými, rozehvělými vzdechy, jako by chtěla své trápení vykřičet a stačila ten výkřik na poslední chvíli zdušit v polštáři. Susan se po tvářích koulely slzy, v rytmu žalu za zdi pokračovala v hlasitém čtení. A později, když třičtvrtěhodina uplynula, Helen svlékla a umyla za doprovodu zoufalého vzlykání její sestry. Slzy kapaly Susan přes bradu na Heleniny světlé vlasy, na bledý obličej, na oči zavřené vatičkami, na bezkrevné rty. Ještě nikdy při zaopatřování mrtvého neplakala, ani u Susey. Neslušelo se to, jako se nesluší líbat muže a myslet při tom na jiného.

Než z pokoje odešla, osušila si obličej a vysmrkala nos. Žal za zdi byl teď tišší, unavený, ale neméně srdceryvný. Stála váhavě u dveří, zpoza kterých se vzlykot ozýval. Položila ruku na kliku, jakmile ji stiskla, na druhé straně to zahanbeně ztichlo. Susan by její nemilované, osiřelé tělo chtěla vzít do náručí, chtěla by ji utěšit, tak jako by utěšovala Susey, kdyby zůstala naživu, kdyby byla tak stará jako teď Eliza. Ale netroufala si. Když kliku pustila, cítila, jak si Eliza s pohledem napjatě upřeným na dveře oddechla.

Dole na chodbě potkala faráře Draydena, řekla mu, jak moc ji bolí, že teď ztratil i nejmladší dceru. Poděkoval a zaplatil jí za její služby šest šilinků. Jen se

na ni běžte podívat, vybídla ho, je z ní hezká nebožka. Na zadním dvorku vylila misku s vodou, od Mary dostala hrnek čaje a povídaly si o Helen, jak skromná a milá byla a jak statečná ty poslední týdny. Během jejich hovoru se otevřely zadní dveře a do kuchyně vešly Eliza May a Millicent Draydenovy. Přišly zvenku, procházely se v kopcích, přes hodinu, podotkla Millicent, už týdny totiž nevytáhly paty.

Než šla Susan domů, pod záminkou se vrátila nahoru, zapomněla si tam bibli, namluvila služce, a tiše zaklepala na dveře, za nimiž předtím slyšela vzlykot. Když se nic neozvalo, otevřela je. Pokoj byl prázdný. Postel u okna byla vzorně ustlaná, ani stopy po zmítavém smutku, žádný pomačkaný přehoz, žádný polštář zmáčený slzami. Z postele bylo vidět na hájemství Smrti, přeplněný hřbitov, v pozadí s šedou kostelní věží a kopci vlnícími se až k obzoru. Na komodě vpravo u zdi stály vyrovnané knihy a na parapetu ležely památky přinesené z vřesoviště, kameny, křivolaké větve, vyschlý kus dřeva, kropenatá vejce a lebky zajíce a berana se zakroucenými rohy. Susan otevřela jednu z knížek, na předsádce uviděla rozevlátým písmem její jméno, Eliza May Draydenová. Byl to její pokoj.

Druhý rok po této matoucí události, bylo to koncem ledna, se Susan u Appletonů doslechla, že je farář Drayden nemocný, tak nemocný, že jeho kaplan, Daniel Jennings, musel převzít bohoslužby a obstarává i veškeré křty, svatby a pohřby. Susan s úzkostí vyhlížela den, kdy pro ni přijde Mary. Předsevzala si, že u faráře bude dlouho, bude mu nahlas předčítat z bible a v modlitbách vypoví Bohu, jak dobrý člověk to byl. Oblékne mu nejkrásnější rubáš a neřekne si za něj ani o pencí víc, oholí ho a staré propadlé tváře mu vycpe vatou, aby vypadal o deset let mladší, až se na něj dcery a farníci přijdou podívat.

K jejímu překvapení se poslíček od Smithe Bainesese přišel k Josephovi do dílny zeptat, jestli by udělal pro faráře Draydena rakev, ale pro Susan neposlali. Domnívala se, že to musí být mýlka, že jeho dvě osiřelé dcery jsou z farářova skonu tak rozrušené, že na zaopatření nebožtíka zapomněly, a když šel Joseph vzít zemřelému míru, požádala ho, aby naléhavě nabídl, že pošle svou ženu. Vrátil se však s tím, že jí jsou dcery vděčné za starostlivost o otce, ale není potřeba, ujistily Josepha, protože otce už samy umyly a oblékly. Podle Josephova soudu to provedly láskyplně, a jak už to u amatérů bývá, ne úplně dobře. Uvažovala o tom, že by na faru zašla. Jenže tím by Millicent a Elizu May urazila, zvlášť když od Josepha vyrozuměla, že ho požádaly o tu nejprostší truhlu, bez ozdob, s flanelovým potahem, vystlanou pilinami a hoblinami a bez pérové matrace nebo polštáře. Nemají peníze, odvodili z toho Susan s Josephem. A tak to sku-

tečně bylo, zanedlouho totiž přišlo zařízení fary na buben. Na dražbu se dostavilo celé městečko, Susan si koupila farářovu bibli a židli, na níž seděla Eliza, když jí myla nožičky, to si aspoň Susan myslela, mohla to být i jiná židle, v každém případě to byl bytelný, pěkný kus nábytku. Novým farářem v Bridge Fowlingu se stal kaplan Jennings, přesídlil na faru a Millicent a Eliza May Draydenovy se odstěhovaly do nuzného domku v uličce Back Lane. Susan s nimi rozpačitě soucítila, jako by skutečností, že už nejsou těmi, kterými by měly být, porušovaly zásady slušnosti. Teď když už je neochraňovala otcova reputace a neměly ani bratra či manžela, aby se jich zastal, kolovaly o nich zlomyslné fámy. V městečku se tvrdilo, že se potají převlékají za muže a že se oddávají podivným fantaziím, které by spořádaným ženám nikdy nepřišly na mysl. Susan zjistila, že zdrojem těchto pomluv jsou jinak důvěryhodní Appletonovi z pošty, a rozhořčeně odmítla věnovat jim pozornost. Přirozený řád se obnovil až po čtyřech letech, kdy se Millicent Draydenová provdala za faráře Jenningse a vrátila se do rodného domu, na faru u hřbitova, a později se k sestře a švagrovi nastěhovala i Eliza May.

A tak tedy nastal 12. prosinec 1847, chladný zimní den. Po Church Street se prohání severní vítr a fouká na hřbitovní zeď sněhové krupky, Susan chvátá s taškou v ruce na faru. Mary sedí u kuchyňského stolu s rukama nečinně v klíně. Je stará, skoro sedmdesátnice, téměř slepá. Susan si v komoře sama vezme umývadlo a u pumpy ho naplní vodou. S taškou přes loket a s miskou v rukou vejde do haly. Dveře salonu se otevrou a Millicent Draydenová, jmenuje se teď paní Jenningsová, ale Susan si na to nemůže zvyknout, pořád v ní vidí dítě, Millicent Draydenová k ní zamíří. Susan postaví misku s vodou na schod a podá jí ruku, říká, jak jí to je líto, jak s ní a jejím mužem soucítí. Obvyčně jí stojí námahu vložit do těch omšelých slov soustrast, teď musí vynaložit námahu, aby udržela na uzdě nadbytek soustrasti. Nevěděla jsem, že stůně, poznamenaná Susan, zemřela náhle?

Millicent neodpoví, vypadá vyčerpaně, křehce, jako ptáče, které nedopatřením přepadlo přes okraj hnízda a musí si teď v nepřátelském světě poradit samo. Susan jí chce položit ruku na předloktí, ale Millicent spěšně o krok ucouvne, jako kdyby se po ní chtivými pařáty sápala sama Smrt, a Susan na poslední chvíli zachová důstojnost předstíráním, že se její ruka chtěla zachytit zábradlí schodiště.

Nechtěla byste ji zaopatřit se mnou, navrhone, od chvíle, kdy jí poslíček od Smithe Bainesse přišel říct, že slečna Eliza z fary umřela, nedokáže totiž myslet

na nic jiného než na setkání s tím tělem, nenadále jí přiřčeným. Touží po něm, ale taky se ho bojí, jako by se ty dvě krajnosti vzájemně rozdmýchávaly, a pro ženu jejího povolání jsou oba ty city zahanbující.

Millicent polekaně zavrtí hlavou, ne, odmítá, ne, to by Eliza nechtěla. Susan naléhá, říká, že ji umyje a oblékne sama a že Millicent u toho může jen sedět. Ne, opakuje Millicent a má v hlase tolik zděšení, že to vypadá, jako by jí Susan nabízela, aby hrůzy, utrpení, umírání tohoto dne prožila ještě jednou.

Po schodech sejde farář Jennings s hrobníkem Johnem Croftem v patách. Je připravena pro vás, paní Knowlesová, oznamuje jí farář Jennings, když ji míjí, druhé dveře vpravo. Susan to ví, pokoj s bílým přehozem na posteli, s knihami a lebkami, pokoj neutišitelného žalu.

Tiše za sebou zavře dveře. Vidí ji tam ležet ve světle petrolejky, položili ji šikmo přes postel, jako by ji bezcitně pohodili. Levou paži má uvězněnou pod sebou, pravé chodidlo přechází přes matraci dolů a bota se zakutálela pod postel. Susan postaví misku s vodou na komodu. Je rozechvělá, srdce jí buší v krku, jako by tohle nehybné tělo, jež sotva opustil dech, bylo jejím prvním nebožtíkem. Přibližuje se k Elize obezřetně, zdvořile, tak jak by přistupovala k živé ženě. Zaváhá, ale pak ji uchopí za kotníky a položí ji oběma nohama na postel, vyprostí jí paži zpod zad. Tělo je vlašné jako čaj, který v šálku čekal na žízeň příliš dlouho, a je vyhublé. Bůh měl takový hlad, že se nemohl dočkat, až Eliza umře. Susan ji naposledy viděla před rokem, Eliza už nechodila ani do městečka, ani v neděli do kostela. Kostnatý obličej skoro nepoznává. Natáhne jí paže a nohy, zádá, krk, položí ji pěkně rovně s obličejem obráceným k nebi. Děvenko moje, říká tiše a hřbetem ruky ji pohladí po propadlé tváři, co se to s tebou stalo.

Nezemřela v posteli, je ještě úplně oblečená a napůl obutá, má vyčesané vlasy, vypadá to, že ji Smrt přepadla. Neudělali pro ni nic. To ti nemohli aspoň zavřít pusy, zlobí se Susan. U obyčejných obyvatel městečka, u jejich prvního nebožtíka, by si to uměla představit, jenže Elizin švagr je farář a pochována byla skoro celá Millicentina rodina. Možná jí farář Jennings v rozčilení dokonce opomněl zaopatřit svátostmi umírajících. Když jí Susan zatěžuje víčka mokkými vatičkami a ovazuje čelist sátkem, aby se ústa zavřela, modlí se. Pak se mezi dlouhýma hubenýma nohama zhostí jediné části své práce, která se jí protiví, ale již Eliza nejspíš naopak oceňuje, protože při umírání se člověk opravdu umaže, jak se Eliza před třiceti lety zvědavě optala Susan. Ne tolik jako tvoje nohy, Susan si to ještě pamatuje.

Pak jí vyzuje botu a stáhne punčochy, má kostnatá chodidla a dlouhé tenké prsty u nohou, stejně půvabné jako prsty na rukou. Susan by to měla udělat

až za hodinku, skrytě pod prostěradlem, jak se sluší a patří, ale vezme z misky žínku, vyždímá ji a umyje jí nohy. Nejsou špinavé. Vzpomene si na minule, já boty nechci, na to, jak holčička zahýbala prsty u nohou. Umývá je láskyplně, tak jako by umývala nohy vlastní dcery, a pak je osuší čistým ručníkem. Nechá ji bosou, myslí si, že tak to má Eliza pořád ještě raději.

V pokoji je chladno, není tam krb. Susan najde v zásuvkách komody deku a přisune si židli k Elizině posteli, pak si k ní přisedne zahalená do deky. Už není rozechvělá, je klidná jako tehdy s Betty, poprvé v tomto domě, ani ne dva yardy odtud. Svět se smrštil na tento pokoj, na toto tělo bez známek života, jež bylo mezi posledním vydechnutím a hrobem svěřeno Susan. Venku se setmělo, ve světle lampy vidí, jak se sněhové vločky snášejí podél okenních tabulek, rámy pokrývá úzký bílý proužek. Na parapet dopadají prapodivné stíny rohů z ovčí lebky a uschlého dřeva posbíraného na vřesovišti a navzdory chladu a temnotě bzučí v pokoji tlustá zelenomodrá moucha. Sedne Elize na čelo, leze jí po tváři, po rtech. Susan ji pohoršeně odežene.

Skloní se, aby vytáhla z tašky bibli, bibli Elizina otce. Otevře si ji na klíně a při čtení myslí na noci probdělé u Suseyiny postele. S pohledem úzkostně upřeným na rudě skvrnitý obličejík, nastražena na okamžik, kdy dceruška otevře oči a Susan jí bude moci vyměnit mokrý obklad na čele a navzdory opuchlému jazyku a krku jí zkusí dát napít trochu vody, protože jinak by zemřela. Utrpení, čekání, doufání tehdy bylo tak nesnesitelné, že Smrt přišla jako vykoupení. Ještě nikdy si to netroufla přiznat.

Moucha jí dotěrně bzučí kolem hlavy, Susan vzhledne od stránek s posvátnými slovy, a snad je to tím, že se na nevyčísitelný zlomek vteřiny zmyšlí a má dojem, že zase čeká na Suseyino probuzení, ale Elizino oko se otevřelo, pravé oko, to, které je k Susan blíž. Susan nevěřicně hledí na Elizin bledý nehybný obličej, chomáček vaty jí leží na polštáři u ucha. Zvedne se ze židle, deka se jí svezze z ramenou, a když se k Elize nakloní, probudí se i druhé oko. Susan vidí, jak se to děje. Mokrá vatička sklouzne po tváři na postel a oko váhavě vzhledne na svět.

Eliziny oči jsou stále ještě podmanivé, Susan se na ně musí dívat, ať chce, nebo nechce. Šed' duhovek se změnila v matnou modř připomínající led na horském jezeře a její oči se neupírají jako u jiných mrtvých tupě na strop za Susaninou hlavou, nýbrž jsou dokořán, jako by se Eliza prudce probrala z noční můry. Susan k ní tiše promlouvá, zároveň namáčí vatičky v umývadle a pak jí víčka znovu zatlačí a chomáčky položí na ně. Voda Elize stéká slzavými pramínky po tvářích a spáncích. Susan stojí u postele a dívá se jí do špičatého

obličej. Teď vypadá Eliza pokojně, s mírně ironickým úsměvem kolem úst, jako by jí vlastní smrt připadala trapně dramatická.

Susan se k ní znovu posadí na židli, ještě půl hodiny, odhaduje, pak bude moct Elizu umýt a obléknout na její poslední dlouhou noc v kryptě. Nalituje Zjevení 21 a předcítá jí o novém nebi a nové zemi, které přijdou, až ty staré pominou. Slyší, jak se pod nimi v salonu Millicent s manželem hádají, zvyšují na sebe hlas, mluví o ní, o ženě tady u Susan, která je opustila a zanechala jim pro útěchu toto tělo. Podlahové pendlovky v hale šestkrát odbijí, při pátém úderu se přidá těžký zvon na kostelní věži. Susan se podívá ven, zvonění se k nim nese z bílé tmy přes hřbitov, jako by k sobě nebožku ležící v posteli povolávalo. A když na ni pak Susan pohlédne, aby jí pověděla, že bude mít pohřeb na pořádné vrstvě sněhu, vidí, že na ni Eliza zírá. Ledově modré oči se dívají Susan přímo do obličej, tak bez zábran, beze studu, jak to umí jen dítě. Susan vyskočí s vykřikem ze židle. Ustoupí o pár úzkostných kroků od postele, z dosahu mrtvolného pohledu, ale jeho chlad obsáhne celý pokoj. Jako by Susan byla v objetí samotné Smrti.

Moucha přistála na bledém kostnatém obličejí a leze po nose. Když se dostane ke koutku oka, zkusmo se dotkne vlhkého zaoblení před sebou, jako by se odvažovala na tenký led, a osmělil se. Její nečisté modrozelené tělo se složenými křídly se vejde přesně mezi Eliziny řasy, vypadá to příšerně, jako oplzlý nádor na Elizině duši. Susan překoná bezpečnou vzdálenost, která ji dělí od postele, a mouchu odežene. Vyhýbá se pohledu do duhovek, zírajících teď bezduše podél ní do místnosti. Namočí si prsty v umývadle a přidrží je Elize pod nosními dírkami, necítí dech, a ani když jí přiloží ruku na břicho nebo ke krku, nenahmatá žádné známky života. S lampou v ruce se skloní k Elizinu obličejí, teď je nucena se podívat, ponoří se do modře rychle, ne déle než na vteřinu. Eliziny zřítelnice se ve světle nestáhnou, jsou strnulé, poněkud rozšířené jako u každého nebožtíka.

Susan utrhne novou vatu, dva velké chomáče, namočí je a znovu položí Elize na víčka. Z kapsy šatů vyloví drobné a vybere velké měděné jednopence. Vtlačí je do mokré vaty, na každé oko jednu. Ale sotva se obrátí, aby umývadlo postavila na komodu, uslyší za sebou cinknutí, pence se kutálí po podlaze a škádlivě se jí zastaví u nohou. Susan se zoufale obrátí. Ledově modrý pohled ji zasáhne přímo do očí. To není možné, to nejde, to nejde, vždyť Susan teď stojí jinde než před chvílí, a předtím se Eliza dokonce dívala na strop. Zkouší to ještě jednou, větší kusy vaty, víc vody, na každé oko dvě jednopence, ač ví, že se stane přesně totéž co předtím. Neodvrátí se od Elizy, nepřestává se jí dívat do obličej

a mezitím se nahlas modlí za klid její duše. Oba chomáče vaty a čtyři mince sklouznou téměř současně po tvářích, pohled míří těsně nad Susaninu hlavu. Susan se ohlédne a vidí nad sebou na zdi sedět mouchu.

Usoudí, že odtud musí co nejrychleji zmizet. Když Elize zavazuje oči ručníkem, srdce jí buší do žeber, ruce se jí třesou. Pořádně utáhne uzel, pak nebožce přes tělo rozloží prostěradlo z komody a začíná ji svlékat. Co už stokrát zručně provedla, mužské košile, korzety, večerní šaty, se jí teď daří jen s námahou. Prsty zápolí s knoflíčky a stužkami prostých tmavomodrých šatů, s bezvládnými pažemi a nohama. Neustále se musí dívat na Elizin obvázaný obličej, nemůže si pomoci, jelikož ví, ví, že oči jsou zase otevřené a zírají na ni přes tkaninu ručníku. Jako by jejich pohled z hlubin smrti vyjadřoval Susaniny nejtajnější tužby, jako by jejich ďábelský neklid vyvolávala Susan sama svým strachem.

Zbaví Elizu ručníku. Oči se pokojně dívají na strop. Vší mocí se snaží při mytí zapomenout na jejich přítomnost, modlí se, zpívá žalmy, počítá do sta a nazpátek, ale nepomáhá to. Pokaždé zabloudí pohledem k mrtvému obličejí. Přetáhne Elize přes hlavu prostěradlo, aby na ni už neviděla, a na opačném konci zpod něj teď vyčnívají Elizina chodidla. Umývá jí nohy, hýždě, rozkrok, propadlé břicho, a zatím se modlí za její duši s planou nadějí, že Eliza najde klid a bude chtít zavřít oči. Sem tam nadzvedne cíp prostěradla a pokradmu se podívá na Elizin obličej. Neví, co jí připadá hroznější, oči upřené na ni samotnou, nebo zjištění, že lhostejně hledí mimo ni.

Když jí Susan omývá hrudník, tak hubený, že se jí dají spočítat žebra, vyklouzne Elizina pravá paže zpod prostěradla. Ruka se jí klimbá nad podlahou. Susan se sehne, aby ji položila zpátky na postel. Dlouhé štíhlé prsty se něžně dotknou Susaniny dlaně. V náhlém hnutí myslí přejede Susan palcem po poddajné, bledé vnitřní straně Elizina zápěstí, tak jako ráda laskala své děti, když byly malé, tak jako ráda laskala Susey. Světlé chloupky na mrtvém předloktí se naježí jako vlčí hřbet, husí kůže naskakuje od lokte ke hřbetu ruky a tam přeskočí na Susan. Cítí, jak jí šplhá po paži a mrazivě se jí šíří po zádech. Vyjekne a bezvládnou ruku pustí, zakopne, po zemi doleze na nejzazší konec pokoje. Tam zůstane celá roztrásená sedět, je jí zle od žaludku. Husí kůže nemizí, nemá ji jen ona, je i na Elizině paži, ochable visící z postele. Jako by do Susan pronikla Smrt.

Susan zavře oči a snaží se nemyslet na mrazivý pocit v zádech a na nakažené paži. Jenže v temnotě jejích myšlenek jí jako chlípný dech přejede po kůži pohled z postele. Teď se jí zjeví i chloupky na druhé paži a taky v zátylku a vlna ji šimrá po levé tváři a pak, když si Susan důkladně protře obličej rukávem, přemístí se mrazení doprava a políbí ji tam, těsně vedle úst. Plna

odporu otevře oči. Eliza stále leží na posteli ve stejné poloze, bílá bezbranná vyboulenina pod prostěradlem, dvě bosá chodidla a jedna paže.

S velkým sebeovládáním se přinutí dojít zpátky k mrtvému tělu. Krátké chloupky na Elizině paži jsou ještě zježené, jako by si zemřelá pokožka hýčkala vzpomínku na Susanin něžný dotyk. Domnívá se, že se husí kůže rozšířila u Elizy stejně jako u ní na záda, na druhou paži, do zátylku, na tváře, ale neodvažuje se nahlédnout pod prostěradlo. Ačkoliv ještě Elizy nedomyšla, vytáhne z tašky rubáš, který jí doma vybrala. Nejkrásnější ze Susaniny nabídky, lněný, s výšivkou kolem zapínání a s manžetami a límečkem vroubenými krajkou. Spěšně ho nebožce pod prostěradlem poměří, je příliš krátký, sahá jí těsně po kotníky, a přitom by jí měl bohatě zakrývat chodidla. Susan delší ženský rubáš nemá a obléknout jí noční košili z komody si netroufá. To by jí musela nadzvednout na posteli záda, musela by znovu sáhnout na kůži okázale dychtící po jejím doteku. Zaváže rubáš vzadu stužkou kolem krku a kolem pasu a připoutá jí také zápěstí k bokům a sváže jí nohy, aby ji hrobníci zanedlouho mohli pěkně položit do rakve. Chodidla a kotníky ponechá uboze obnažené. Myslí si, že jí to Hospodin odpustí.

A jelikož je teď Eliza ustrojena na pohřeb, je už jen třeba jí upravit vlasy. Susan uvolní šátek ovázaný kolem čelistí, pak jí se zavřenýma očima stáhne prostěradlo z obličeje. Stále ještě poslepu jí nadzdvihne hlavu z polštáře, z povoleného drdůlku vytáhne vlásenky a hřebínek, a protože to dělá bez dívání, ustříhne jí v týle pramen vlasů příliš velkoryse. Zabalený v papíru si ho uloží do tašky. Pak se pomodlí, aby jí Bůh dal sílu, protože teď má před sebou nejstrašnější část svého úkolu, kartáčování dlouhých vlasů, tak lesklých, tak rozverných jako vrkoče živé ženy. Její ruce vědí, co mají dělat, levá uchopí pramen, pravá ho pročísně kartáčem. Vlasy jí toužebně lechtají po zápěstích a jí znovu naskakuje husí kůže, běží ve vlně po paži do zátylku. Aniž to chce, aniž si uvědomí, co dělá, podívá se do mrtvého obličeje, vzdáleného od ní ani ne na stopu. U pravého ušního lalůčku zahlédne slunně světloučké chloupky, jak k ní horlivě vstávají, pohledem štítivě zabloudí po tváři, po lícni kosti. Příliš pozdě pochopí, kam míří, a už škobrtne do nelidské hlubiny, zírající na ni. Skulí se pod led, marně hledá, čeho se zachytit, není tu dno, které by zastavilo její pád. O vlas vyvázne z objetí Smrti, sama neví jak. Věří, že ji zachránila Eliza May Draydenová.

Přetáhne prostěradlo Elize přes hlavu, shrábne kartáč a tašku a zavře za sebou dveře. Na tmavé chodbě se na okamžik celá rozklepaná opře o zeď. Husí kůže

pozvolna mizí, nejprve ze zad, pak z paží. Sejde po schodech do kuchyně, tam sedí Millicent s lokty na stole, rukama si zakrývá obličej a pláče. Susan tiše zavře dveře. Faráře Jenningse nemůže najít, není v salonu ani ve své pracovně. Vyjde z domu předními dveřmi. Napadlo přes palec sněhu, tak dlouho byla u Elizy.

Cestou domů si uvědomí, že není sama. Někdo se na ni dívá, není vidět žádná osoba, žádný přízrak, žádný stín, přesto u ní někdo je. Úmyslně projde panensky bílým hřbitovem s nadějí, že ji tam zanechá, ale provází Susan až domů. Susan přes ni nemůže přetáhnout prostěradlo, nemůže před ní zavřít dveře, kudy Susan, tudy ona. Její ledově modrý pohled spočívá na Susanině tváři, na místě husí kůže způsobené polibkem, kde si její pleť s mrazivým rozechvěním vzpomíná na Elizin dotek.

Josephovi si netroufá vyprávět, co se přihodilo na faře, když zaopatřovala slečnu Elizy, stydí se za svůj strach. Vyváděla, jako by to dělala prvně. Ale toho večera chce Joseph po jídle začít s rakví pro slečnu Elizy. Zeptá se Susan na její míry a ona musí s barvou ven, že je zapomněla vzít, a taky nedostala zaplacení, přizná se mu. Joseph prohlásí, že zítra časně ráno na faru dojde, za to je mu vděčná. Umyje nádoby, dá se do obrubování černého přehození přes Elizinu rakev a ten chladný pohled tam neustále je, provázený obrazem postele s jejím tělem, tak jak je tam Susan neuctivě zanechala, pod prostěradlem, napůl umyté, s otevřenými očima a bez čepce. Požádá Josepha, ať faráři Jenningsovi o peníze neříká. Neproběhlo to dobře, dodá. Zeptá se jí, co se stalo, a ona mu vypráví o Eliziných otevřených očích, že se dívaly pokaždé na jiné místo, ale o husí kůži pomlčí. Joseph vzpomene, jak hrobník John Croft vyprávěl, že když chtěli položit do rakve starého Amose Dobbse z Cloverova statku, posadil se na posteli, a to byl už tři dny dočista mrtvý. Dokud tělo neztuhne a zase neochabne, je nevyzpytatelné jako počasí, poznamenaná Joseph.

Susan celou noc nespí, oči jí dělají společnost, visí šikmo za ní na stropě, těsně mimo její zorné pole, tak jako ruka Boží, na niž nebožtíci upírají oči v sloup, dokud jim je Susan navzdýcky nezatlačí. Uvědomuje si, že k tomu se jí její pronásledovatelka snaží svést, k pohledu mrtvého. Bojácně proto semkne víčka, ať už je ten pohled nad ní sebenaléhavější, ať už je jeho ledová hlubina sebevábivější, ať už je jeho mrazivé polaskání sebeuspokojivější, ona ho neopětuje.

Nazítří ráno jde Joseph na faru, je mlhavo a taje, včerejší sníh se rozpustil na skelnou břechku. Za půlhodinku je zpátky. Říká, že slečna Eliza už neležela pod prostěradlem. Oči měla zavřené, ujišťuje ji, vypadala pokojně, krásně, jako mladá dívka, s těmi dlouhými tmavými vlasy bez čepce a bosýma nohama. Farář Jennings ho požádal, ať vyřídí Susan poděkování od jeho ženy a řekne jí, že

výborně vystihla Elizin charakter. Poslal jí po Josephovi dvanáct šilinků. Susan je drží zahanbeně v dlaních, nechápe, jak může mít Eliza oči zavřené.

Celé dopoledne myslí na mladou dlouhovlasou dívku bez čepce, na dívku, v níž bezděky proměnila Elizu May Draydenovou. Bude pohřbena v trojitě rakvi, Joseph ji pro ni vyrábí v dílně, tvoří ji vnitřní rakev, vzduchotěsný olověný plášť a vnější rakev, aby její tělo jednou v soudný den vstalo neporušené a aby s bosýma nohama, osvobozené od všech svíravých pozemských pout, započalo nový život.

Susan pomáhá Josephovi s čalouněním vnitřní jilmové rakve. Slečna Millicent si přeje co nejprostší výstelku a kování, říká Joseph, protože její sestra si nepotrpěla na zdobnost. Ale Susan pomyslí na její studené bosé nohy, na její záda odhalená nepořádně zavázaným rubášem, na její hlavu bez čepce, a když jde Joseph za litcem olova Silasem Hornem do ulice Isle Road, aby u něj objednal olověný plášť, přisype Susan na pětipalcovou vrstvu pilin na dně ještě o palec víc, polštář naplní peřím místo hoblinami, a než piliny potáhne podle přání slečny Millicent laciným bílým flanelem, promísí je sušeným tymiánem a rozmarýnou. A ani tím si svědomí neukonejší. Flanelové prostěradlo, jímž hrobníci při ukládání do rakve Elizino tělo přikryjí jako na lůžku, ušije dvojitě, a kromě toho, že ho stříhne dvakrát tak široké, přidá i na délku, aby ho Elize museli podložit pod nohama až po kolena. Náklady navíc zaplatí z těch dvanácti šilinků, na něž, jak obě s Elizou vědí, nemá nárok.

Pohřeb se koná čtvrtý den po její smrti, 16. prosince odpoledne. Hrobníci John Croft a George Harlow přijdou patnáctého pozdě odpoledne do Josephovy dílny vyzvednout vnitřní rakev. Susan je vidí oknem kuchyně, jak se svým smutným břemenem na káře odcházejí na faru. Po půlhodině se jí začne úžít dech, jako by se ocitla v zatuchlém, příliš malém prostoru, ten vjem nevychází z ní, přenesou ho na ni oči a ona pochopí, že Elizu položili do rakve. Otevře v kuchyni okno, ale pocit, že je někde uvězněná, nezmizí. Tu noc opět nespí. Temnota jí tak stísňuje, že sejde do přízemí a sedí tam celé hodiny ve světnici při svíčke, společnost jí dělají jen oči a vlastní vzpomínky.

Šestnáctého ráno doveze Joseph vnější rakev do dílny Silase Horna. Susan ví, že vnitřní rakev s Elizou tam z fary také dopraví, aby ji v dílně Silase Horna potáhli olovem, všechny spáry zaletovali, načež ji šest mužů spustí do vnější rakve. Chtěla by být ještě naposled u ní, vidět rakev, kterou s Josephem zhotovili, a představovat si, jak měkce se Elize leží na pilinách a rozmarýně. Jenže ví, jak to chodí, šest chlapů v dílně. Budou se předhánět v povídkách o vybuchlých

mrtvolách a o pozůstalých, kteří nebožtíkovi přidali do rakve deset bochníků chleba nebo tele, a pokaždé to staré vyprávění o hrobníkovi Reggiem Nyeovi, jak po otevření jednoho rodinného hrobu do něj skočil, aby odházel písek okolo rakve, a udusil se hnilobnými plyny, načež si nikdo netroufal ho vytáhnout, hrob zasypali i s ním.

Na pohřeb Susan nemůže, ten je určen jen pro Elizinu rodinu a farské služebné. Ví však, že nosiči Smithe Baines to s takovou těžkou, trojitou rakví vezmou nejkratší cestou, předními dveřmi fary, přes hřbitov do kostela a pak bočním vchodem k oltáři. A tak to odpoledne čeká u Suseyina hrobu, až přijdou. Mírně mrzne, už hodinu se tam klepe zimou, když se rozklíná umíráček a dveře fary se konečně otevřou. Rakev zahalená černým přehozem se na ramenou šesti nosičů důstojně sune po zahradní pěšince, následována jen čtyřmi truchlícími, hospodyní Adou Reevesovou a služkou Lucy Pattersonovou, a hned za rakví kráčí slečna Millicent, těžce se opírá o rámě faráře Jenningse, jako by se mohla každou chvíli s pláčem zhroutit na kolena do trávy. Zahradní brankou se nosiči vplouží na hřbitov. Jsou teď tak blízko, že Susan rozezná jejich zpcené obličej. Trojité rakve nemají rádi a způsob, jakým hrobníci musejí dostat těžké truhly do temné, nízké, páchnoucí, přeplněné kostelní krypty, je předmětem mnoha oplzlých vtípů, Susan je slychá v Josephově dílně. Smith Baines jim za uložení do krypty připláčí dvě pence, jinak by tam odmítli vkročit.

Neprocházejí těsně kolem ní, od krátkého smutečního průvodu ji dělí jedna řada hrobů. Soustřeďuje se na rakev, kterou tuší pod přehozem, péřový polštářek, bílá, měkce nacpaná matrace, vůně tymiánu a rozmarýny, a tam uvnitř je teplo, chlad, kterým křehne Susan, dovnitř neproniká. Modlí se za ni, úpěnlivě prosí oči, aby se připojily k Elize v malé, na míru vyrobené komůrce. Leží teď sice v temnotě, ale jednou, na nové zemi, pod novým nebem, bude oči opět potřebovat a tam modř roztaje do šedi a její vyhaslý pohled ožije. A jak se tak Susan modlí, zaslechne bouchání, dvakrát, třikrát, pak je pár vteřin ticho a začne to nanovo. Ozývá se to zpod přehozu, z rakve. Zahanbeně si pomyslí, že v tom spěchu Elize nesvázala dobře paže a nohy a ty že teď kvůli pohybům nosičů narážejí do stěn vnitřní rakve. Jenže leží na šesti palcích pilin, pod dvojitým flanelem, pod dvěma vrstvami jilmového dřeva a jednou vrstvou olova, a bouchání je hlasité, Susan ho slyší i přes vyzvánění umíráčku. Zní to, jako by Eliza zoufale bubnovala pěstmi do přibitého víka. Susan zděšeně zírá na rakev, nesou ji teď kolem ní, Elizina bezhlavá hrůza se jí vklíní do krku a srdce jí cválá v žaludku, a tak zavolá na nosiče, ona žije, to zavolá. Ten přední, John Croft, otočí hlavu a podívá se na ni, Susan ukáže na rakev spočívající mu na rameni. Nic jí na to

neřekne, dívá se už zase před sebe. Susan to nechápe, nosiči, slečna Millicent, farář Jennings, ba i Ada Reevesová a Lucy Pattersonová, kráčející pár yardů za rakví, to bouchání přece taky musejí slyšet. Přesto se krátký průvod nevyrušitelně blíží ke dveřím kostela. A ona si netroufá zavolat ještě jednou.

Rakev zmizí v kostele, dveře se za posledními truchlícími zavřou. Zdá se jí, že bušení pořád ještě slyší, jako by Elizino zoufalství bylo tak veliké, že na zimně šedém hřbitově zůstala jeho ozvěna. Dlouhá léta se jí zdávalo o Suseyině rakvi, tísnivě malé jako myší pelíšek, ale nikdy ji nenapadlo, že by Susey mohla ještě žít, když ji do ní ukládali, že neumřela v mamčině náručí, nýbrž osaměle pod zemí. Děkuje Bohu, že v ní ta bludná představa nevyvstala nikdy dřív. Posadí se u Suseyina náhrobku a čeká. Je zima, když z kostela hlavním vchodem konečně vyjde slečna Millicent zavěšená do faráře Jenningse, má Susan ruce a nohy skoro zmrzlé. S bušícím srdcem k nim mezi hroby zamíří, Millicent pozvedne hlavu a podívá se na ni. Má Eliziny překrásné oči, jen zelenohnědé, nikoliv šedomodré, a nejsou usazené, ale dá se z nich vyčíst tolik bezradnosti, že jí to Susan nedokáže říct. Tohle je mezi Susan a Smrtí, ještě by si pomysleli, že se pomátla.

Když přijde pozdě odpoledne domů, prochládlá a zdrcená, je tam poslíček od Smithe Baines. Umřela Mollie Gallagherová z Ivy Street, povídá jí, bylo jí pouhých dvacet let, před třemi týdny Susan zaopatřovala krátce po porodu její prvorozené dítě, chlapečka, a teď tedy i Mollie. Horečka omladnic, poznamenaná poslíček. Susan vezme tašku, má ji vždycky sbalenou a připravenou u dveří, a vydá se do Ivy Street, několika chudobných domků na kraji městečka. Mollie leží na matraci ve světnici, převrácená na bok, s pokrčenými koleny, jako by pořád ještě měla nesnesitelné bolesti, a její vlasy, na doktorovu radu ostříhané nakrátko, jsou zmáčené horečnatým potem. Susan vždycky přichází, až když už je po trápení. Vštípila si, že si nesmí představovat, jak se nebožtík, jehož má umýt a ustrojít, změnil z člověka jako ona v mrtvolu, upírá pohled k pohřbu, k věčnosti. Dostává zapláceno v pozemské měně, ale je ve službách Božích. A Mollino utrpení není hroznější než agónie jiných, Susan viděla mockrát mnohem horší věci, přesto ji nehybné tělo zasáhne tak, že sotva lapá po dechu. Otevře okno, pak začne se svou prací, zatlačit oči, podvázat čelist. Jako by se k ní nakláněly zdi, ve světnici je příliš málo místa a žádný vzduch, žádný vzduch. Málem omdlí, na poslední chvíli prchne na chodbu. Překvapeným Gallagherovým čekajícím v kuchyni oznámí, že se roznemohla, pak stojí zase venku na tmavé ulici.

Domů nejde, mine jejich dveře, Joseph sedí u stolu ve světnici, vidí ho, je čas k večeri, ale ona jde dál, prochází přes High Street ke Kirk Gate. Dveře kostela

jsou otevřené, všechny svíce zhasnuté, ve vrtkavém svitu měsíce, který proniká dovnitř barevnými vitrážemi, horko těžko rozliší tvrdé lavice a kazatelnu. Nikdo tam není, jen ona. Poklekne u oltáře, na kámen s vytesanými jmény Draydenů. Elizino jméno tam teprve přibude, ale její rakev je tady hned pod podlahou, představuje si Susan. S klením ji dnes odpoledne hrobníci provlekli kryptou a vyzvedli ji na rakev jejích sester. Leží teď jistě hned pod Susan, vzdálena ani ne dva yardy. Susan se natáhne na studené dlaždice, leží na břiše, snubním prstýnkem zaťuká na náhrobní kámen, pak přitiskne ucho k podlaze a poslouchá. Udělá to znovu, a ještě, a jelikož nic neslyší, tluče do kamene dlaní a pak do něj bubnuje oběma pěstmi. Bolí to, ale odpověď nedostane.

Neodvažuje se to povědět Josephovi. Ví předem, co by jí řekl, že nikdo nemůže přežít noc v rakvi, jejíž spáry jsou utěsněné pryskyřicí, a v trojitě rakvi, v olověném plášti, se člověk udusí už do hodiny. To se ti jen zdálo, řekl by jí. Jenže on nebyl u toho, když Eliza dokonce čtyřikrát otevřela oči a podívala se na Susan, když jí ze Susanina pohazení naskočila husí kůže, když zoufale volala o pomoc, a jediný, kdo ji slyšel, ji bezcitně nechal umřít.

Ať jde Susan kamkoliv, ať dělá cokoliv, Eliziny oči ji provázejí, jejich pohled se na ni vyčítavě upírá. V noci po pohřbu se s trhnutím probere a cítí, jak se k ní ve tmě někdo sklání. Elizin nos se téměř dotýká Susanina, ledově modré oči se ve tmě hrozivě upírají do Susaniných a její dech přejede po Susanině tváři v místě smrtelného polibku, kde se chmýří v potěšené vzpomínce zježí. Susan kolem sebe divoce máchá pažemi, Joseph se probudí a ptá se jí, co se děje. Komár, odvěti a sejde do přízemí. Cestou zavře dveře do jeho dílny, kde kostra rakve Mollie Gallagherové čeká na ranní světlo a kladivo. Zapálí svíčku a tak tam úzkostně sedí na své židli, dokud kolem půl páté nezdrímne, a v půl sedmé zase už musí vařit snídani.

Dojde tři míle po vřesovišti do Steadborough, aby odevzdala u zlatníka Ezry Wadea pramen Eliziných vlasů, z něhož má mistr zhotovit smuteční náramek a prstýnek pro slečnu Millicent. Poprvé za uplynulé dny udržují oči mírný odstup, ještě tam jsou, ale pokud jim Susan nevěnuje pozornost, skoro jejich přítomnost nevnímá. Má za to, že to je pramínkem vlasů, který má u sebe, na zpáteční cestě totiž cítí oči opět upřené na sebe, stejně tísnivě jako předtím. Po dvou týdnech šperky u Ezry Wadea vyzvedne a požádá ho o zbylou část pramínku vlasů, řekne, že je pro slečnu Millicent, ale nechá si ji sama. Tmavě hnědé vlasy nosí zabalené v papírku v kapse šatů. Pomáhá to udržovat oči v patřičné vzdálenosti, ne vždycky, když je unavená nebo myslí na Elizy, přece jen se k ní

opět přiblíží, a Susan se na to zeptá Mabel Flintové z North Street, ta jí totiž pomohla zbavit se nočních můr po Suseyině smrti radou, ať náplň polštáře z peří násilně zabitých ptáků nahradí vlnou pokojně ostráhaných ovcí. Mabel říká, že ji Eliza May Draydenová uhranula, a že pokud proti tomu Susan nic nepodnikne, zemře. Na její doporučení dojde Susan ještě toho dne za Ezrou Wadem a spěšně si u něj objedná stříbrný medailon ve tvaru oka. Už za tři dny si ho může vyzvednout, Elizin pramínek vlasů do něj bezpečně uloží a řetízek s medailonem nosí na krku ve dne v noci, dokonce při koupeli v neckách. Moc očí znatelně zeslábne, jejich pohled ale nezmizí. Jejich přítomnost se kolem ní dusně vznáší jako vzdálená bouřka po horkém letním dni. Pramínek vlasů postupně přestane působit, upozorní ji Mabel Flintová, oči číhají na příležitost.

Susan už není schopna vykonávat práci zaopatřovatelky zemřelých, když se oči přiblíží Smrti, z níž se kdysi oddělily, splynou s ní ve zlovolný celek, který na Susan doráží tak silně, že jí to vysaje z hrudi všechn vzduch a vlasy se jí zježí hrůzou. O očích, které jí pronásledují, Josephovi nic neřekne, vysvětlí jen, že se jí ze styku s mrtvými dělá zle. Však jsi to taky dělala už moc dlouho, domnívá se Joseph, to by nevydržel nikdo, a promluví za ni se Smithem Bainesem. Susan neví, co mu Joseph napovídal, ale pan Baines bez reptání najde dvě nové zaopatřovatelky zemřelých, Elsie Hornovou, ženu litce olova, a Charlotte Sheparovou, porodní bábu z Craven Road, a k Susan je teď zdvořilejší, než když pro něj ještě pracovala, jako by pohrdal lidmi, kteří mají co do činění s odpudivostí Smrti, lidmi, jako je on sám.

Smrt se pro Susan stane pomyslnou přítomností. Tvoří ji rakve v Josephově dílně, poslíčci Smithe Bainese se svými věcnými neblahými zvěstmi, a Susan pořád ještě šije pro nebožtíky, rubáše, čepce, smuteční přehozy, výstelky do rakví, jejich polštář, jejich plachtu na zahalení, a někdy, pro bohaté zemřelé, stříhá na míru potah na vnější rakev, dříve býval černý, ale dnes stále častěji červený, modrý nebo zelený, jako by setkání se Smrtí byl svátek.

A tak uplynou téměř tři roky. Píše se 22. červenec 1850, je časně ráno, Susan se s trhnutím probere ze sna, nepamatuje si ho. Pokoj kolem ní působí podivně hole, jako by se zdi zhortily, trvá několik minut, než si uvědomí, že oči zmizely. Překvapí ji to, předpokládá, že je jejich nepřítomnost dočasná, že jsou někdy unavené a musejí se zavřít, aby si odpočinuly. Ale ani po tom, co znovu usnula a probudila se, oblékla se a nasnídala, se pořád ještě nevrátily. Cítí se podivuhodně volně, lehce, rozhodne se, že v teplém letním slunci dojde přes vřesoviště do Steadborough a sama tam u Mary Woodwardové vyzvedne objednanou

přízi a stužky. Právě když si nasazuje klobouk, vidí poslíčka od Smithe Baine-se, jak vchází do dílny. Počká, až kluk odejde, pak otevře dveře dílny, kde Joseph pokládá na ponk prkna zase na další rakev, a zeptá se ho, kdo to je. Slečna Millicent z fary, odpoví jí. Umřela dneska brzy ráno v pět. A Susan pochopí, že oči odešly navždy.

Abyste si je naklonila, dává si na rakvi pro slečnu Millicent zvlášť záležet. Je to trojitá rakev, stejně jako pro zbytek rodiny Draydenových, a kromě toho chce farář Jennings pro svou ženu to nejlepší a nejdražší, i když ona sama na to příliš nedbala. Susan potáhne vnitřní rakev bílým hedvábím, přidá pěřový polštářek a matraci a nasype volně do rakve tymián a rozmarýnu, aby hrobníci pak mohli bylinky roztrousit po těle zemřelé. Snaží se nemyslet na temné místo, kam bude rakev uložena, pod náhrobní kámen u oltáře, k Elize May.

Ale poslední noc, kdy rakev stojí u nich v dílně, vstane z postele a odplíží se do přízemí. Ve sporém světle jediné svíčky šije rubáš pro vysokou hubenou ženu, na spodním konci přidá osm palců, vyšívá ozdoby kolem zapínání, obrubuje manžety a límec krajkou, a k ránu je hotový. Položí ho do rakve pod polštář, přidá k němu čepec a pár velkých punčoch. Pak si dojde nahoru pro nejlepší kartáč a z řetízku na krku si stáhne stříbrný medailonek s Elizinými vlasy a obojí také schová pod polštář, kde to nikdo nenajde, jen Eliza a Millicent, až procitnou v soudný den.

Domnívá se, že tím svou vinu odčinila, oči se totiž nevrátí, ani když je Millicent uložena do rakve, ani po pohřbu. Bez jejich neustále soudící přítomnosti se Susan rozpomene, jak bezstarostný kdysi její život byl, a takový by teď mohl být zas, jenže postupně, během podzimu a zimy toho roku 1850, se její pocit podivuhodné, neomezené volnosti změnil v samotu, ba i ztrátu smyslu, jako by ji Bůh opustil. Touží po blízkosti neustále přítomného ledového pohledu, byl jí, jak teď vidí, jak matkou, která nad ní bdí, tak děckem, které na ni spoléhá, a dodával tím význam všemu, co dělala. Chybí jí, jak jí ještě nikdy nikdo nechyběl.

Jednoho únorového odpoledne, kdy Joseph není doma, schází po schodech s náručí špinavého prádla, a vtom pod sebou uslyší tlumené bouchání, ozývá se z dílny. Běží do kuchyně, popadne tam žehličku a po špičkách se plíží zpět ke dveřím dílny. Bouchání uvnitř neustává, Susan napřáhne žehličku nad hlavu a druhou rukou dveře opatrně otevře. Nikdo není vidět, bouchání vychází z uzavřené rakve stojící na podlaze u ponku. Srdce jí z hrudi skočí do krku, na nejistých nohou vstoupí do dílny. Bouchání nepochybně vychází z rakve. Po výčitkách svědomí, které pocítila minule kvůli Elize, jí teď nezbyvá nic jiného,

předkloní se a zaťuká špičkou žehličky na víko, bouchání překvapeně ustane. Neboj se, chláholí, ještě chvilku to vydrž, přišla jsem tě osvobodit. Nato se bouchání spustí znovu, hlasitěji a rychleji, a Susan má dojem, že teď slyší i zdušené volání. Poháněna boucháním v uších prohrabává Josephovu almaru s náradím, upokoj se, volá podrážděně k rakvi, jenže bouchání jediné zesílí, jako by k jejím záměrům nemělo důvěru. Najde páčidlo, vytáhne ho z almary a nahne se s ním nad rakev. Na víko, jak vidí, připevnil Joseph čtverhrannou měděnou tabulku, po okrajích jsou vyryté ozdobné kudrlinky a uprostřed se skví jméno nebožtíka. Susan Knowlesová, je tam napsáno.

Klečí tam jako ve zlém snu, ochromená leknutím. Je to bytelná dubová rakev, jakou jí Joseph slíbil vyrobit, kdyby odešla na pravdu Boží dřív než on, a zevnitř, jak Susan ví, ji potáhl tmavě rudým hedvábím, její tělo spočívá na měkké péřové matraci, hlava na péřovém polštáři. Vlastnoručně ji zaopatřil a oblékl do jejich nejlepšího rubáše, modelu, v němž je pohřbena i Eliza May Draydenová, s vyšivkou a s krajkou na manžetách a na límci. Aniž to věděla, ušila si vlastní rubáš a ten má teď na sobě, zepředu s krajkou a odhalující záda. Ale ona ještě žije, ještě žije, tak se podívejte, ještě žije, oči má otevřené, zírají do měkoučké rudé temnoty v rakvi.

Vyškrábe se na nohy a několika úzkostnými kroky zamíří ke dveřím. Je tak vyděšená, že tep krve v jejích uších přehlušuje i zoufalé bouchání na víko. Možná to, co slyšela, byl od začátku tlukot vlastního srdce. Rakev je rozdělaná, leží na podlaze vzhůru nohama, dnem nahoru. Žádná měděná tabulka tam není, ani jméno. Je to jako s očima, s husí kůží, pravda, která je určena jediné Susan. Právě se jí dostalo předzvěsti smrti.

Přesto toho odpoledne vypere, vytáhne chleba z pece, povečeří s Josephem a mluví s ním o šatech nebožtíků, kteří ji předešli. Pak navštíví své děti, tři dcery a čtyři syny, dvaadvacet vnoučat, všichni bydlí v ulicích kolem jejich domu jako listy opadané ze stromu. V hloubi duše doufá, že na ní některý z nich pozná, že ji něco opravdu tuze trápí, a jí nezbude nic jiného než vyprávět, co ji potkalo, jenže se jí na nic neptají. Se Smrtí vyrůstali, v rakvích v otcově dílně si hráli na „dámu a kočího“, spali přikrytí bílým flanelem, z něhož jejich matka šila rubáše. I kdyby před nimi stála Smrt osobně, ani by nepobledli.

Susan zajde do kostela, k Elizinu hrobu u oltáře. Poklekne na její kámen a úpěnlivě ji prosí, aby ji nanovo začala chránit ledově modrým pohledem. Vzpomíná si, jaká Eliza byla jako malá holčička, na její špinavé nožičky, na její zvědavé otázky. Nevěří, že by Eliza byla pomstychtivá, kdyby mohla, jistě by ji zachránila. Jenže kostel je jako po vymření, na tom Susanina modlitba nic ne-

změní. Musí se potmě vydat domů, sama, musí jít spát, sama, není tu, kdo by nad ní bděl, a to je přitom přesvědčena, že se už neprobudí.

Procitne s bolestí hlavy. Tolik se bojí, nechápe, jak se ostatní lidé mohou se svým skonem smířit. Ví o Smrti příliš mnoho, o jejich zákeřnostech, o nedůstojném znečištění, jako by se Susanino tělo začalo už za života rozkládat v ponížujícím procesu, jehož výsledek Susan tolikrát viděla zblízka. Je jí co hodinu hůř, cítí se slabá, je jí zle od žaludku, má průjem. Bez sebe strachy dojde k Mabel Flintové do North Street a oznámí jí, že stůně a myslí si, že umře. Mabel ji vybidne, ať se na chvíli v klidu posadí, a nalije jí hrnek čaje. Mabelina nejmladší vnučka, žabka s andělsky blondatými kučery, jí vyšplhá na klín. Susan si s ní trochu pohraje, a to snad není možné, říká si, když si nese domů lektvar od Mabel, všechno vyhlíží tak obyčejně, mrholí, u chodníku močí pes, u otevřeného okna zpívá žena, Susan nemůže umřít.

Svědomitě užívá medicínu čtyřikrát denně, tak jak jí Mabel řekla, a přesto jí je stále hůř. Pátého dne objeví na bříše červené skvrny a podle Josepha má i záda samou skvrnu. Nechce, aby Joseph došel pro doktora Drakea, to je posel Smrti, ten, který pokaždé navštívil Susaniny zákazníky, než potřebovali její služby. Ale sedmého dne už nedokáže vstát z postele, tak zle jí je, v Josephových očích vidí strach, a tak přivolí. Během půl hodiny je doktor Drake u ní, Joseph mu nejspíš pověděl, že manželka umírá. Prohlédne ji a Joseph prohodí, že čtyřikrát denně užívá lžící medicíny od Mabel Flintové. Doktor Drake lahvičku otevře, přičichne k ní, označí to za čirý jed, sama jste si způsobila nemoc, paní Knowlesová, vytkne jí, otevře okno a lektvar vylije na ulici. Nakáže jí, ať pije hodně mléka, a během tří čtyř dnů jí bude líp.

Susan chce věřit, že má doktor pravdu, i když ví, že to tak nemůže být, a samozřejmě se to potvrdí, udělá se jí naopak ještě hůř, protože mléko, stejně jako voda, je cosi všedního, není to lék. Doktor Drake se na ni přijde podívat ještě jednou, jeho nová diagnóza zní tyfus. Do pokoje nemocné už nikdo nesmí, rozhodne, jen Joseph a sám doktor Drake, a Joseph musí dvře a okna nechávat ve dne v noci otevřené, aby tam byl průvan. Druh tyfu, který řádí v zimě, je velice nakažlivý, to ví celé městečko. Susan si nepřestává vyčítat, že dovolila, aby ji chodily opatrovat dcery a snachy. V horečnatém stavu si o ně dělá takové starosti, že jí Joseph neřekne, že to v následujících dnech dostaly všechny jejich děti a pak jejich vnučata a poslíček od Smithe Baines, Bainesova rodina, hrobníci a kameníci s rodinami, kostelník s manželkou, zaopatřovatelky zemřelých, tiskař, zlatník, skoro jako by se Smrt obrátila proti svým drahým jako proradný pes.

Susan je na tom příliš zle, než aby si toho všimla, má tak vysokou horečku a tak silné bolesti hlavy, že někdy Josepha nepoznává. Nedokáže ležet v klidu, ať už ji Joseph ukládá hlavou na polštář sebečastěji, převrací se a vrtí tak dlouho, dokud neskončí stočená do klubíčka v nohách postele. Doktor Drake mu nařídil, ať ji dvakrát denně umývá studenou vodou, čtyřikrát denně jí dá vypít půl sklenky portského a každou hodinu jí dává na lžičku kašičky ze stromové kůry a kyseliny solné, ta jí nechutná a často ji opět vyplivne, a také jí Joseph musí ustříhnout vlasy, aby se rozpálená hlava ochladila. Když jí zajede nůžkami do dlouhých šedých vlasů, jako by tím jim oběma bral veškerou naději, tak umřela i Susey, jako vypelichaná kočka.

Susan neustále mluví se Susey, to si Joseph aspoň myslí, a s neznámou nebožkou, již neoslovuje jménem, ale která jí sedí u postele. Dokonce i když jí oči pohasnou a naběhnou krví a ona téměř oslepne, nepřestává rozmmlouvat s těmi dvěma neviditelnými přítomnými, je strašně se na to dívat. Joseph ji už skoro nepoznává, obličej i tělo má pokryté rudými skvrnami, krvácí z kůžičky kolem nehtů, z nosu a z uší, dává černou břechku a také její důvěrně známý hlas, jímž ho mazlivě oslovovala Joshi, je tyfem zpotvořený, zní teď hluboce a ochraptěle, jako by se jí v hrudi usadil ďábel. Ve stále zřidkavějších chvílích, kdy Susan chápe, že on, její muž, je u ní, a obrací se k němu, se její nevidoucí oči dívají mimo něj, jako by mluvila s někým jiným, kdo stojí šikmo za ním, a tehdy ho přesvědčuje, že není mrtvá. Odpovídá jí chlácholivě, samozřejmě že ví, že není mrtvá, vždyť s ním mluví. Ale ona nepřestává úzkostně opakovat, že ji nesmí položit do rakve, že ještě žije, a kdyby si zanedlouho přesto myslel, že odešla na pravdu Boží, a ona bude mít ještě otevřené oči, upozorňuje ho, nesmí ji uložit do rakve a přibít víko, a on ji ubezpečí, že do rakve ji dá, až si bude její smrtí opravdu jist. Susan se pokaždé znovu vrací k tomu, jak důležité ty otevřené oči jsou, a přitom už celé dny nic nevidí.

Umírá 5. března 1851 večer, přijde doktor Drake a konstatuje, že je skutečně mrtvá, Joseph to pak ještě vícekrát v hodinových intervalech zkontroluje a mezitím jí vyrábí rakev, tak jak jí to kdysi slíbil. Z těžkého dubového dřeva, s péřovou matrací, péřovým polštářem, potaženou tmavě rudým hedvábím, rakev, jakou si zaslouží za to, že tolik lidí zavedla polehoučku do nebe. Sám už taky stůně, z posledních sil dokončí nejen její, ale i svou rakev. Naposledy ověří, jestli jí přece jen nebije srdce, jestli přece jen nedýchá, pak ji snese po schodech, jde to obtížně, horko těžko dojde k její rakvi v dílně. Pěkně ji tam uloží, oči jsou zavřené, zaklopí rakev víkem a do něj zatluče hřebíky. Hrobník John Croft zemřel předevčirem, ale Georgi Harlowovi už je líp, přijde rakev vyzved-

nout sám. Joseph na pohřeb nejde, je mu příliš zle a ví, že se s ní stejně záhy shledá v nebi. Poslední den života proleží v rakvi, aby ho do ní George nemusel zvedat a ukládat. Umírá 11. března časně ráno, šest dní po své ženě. Některé z jejich dětí jsou v tu chvíli už po smrti, nepřežije skoro čtvrtina rodiny Knowlesových a Bainesovi jsou na tom ještě žalostněji. Řádění tyfu v městečku skončí až v květnu, za tu strašnou zimu a jaro zemře v Bridge Fowlingu osmdesát čtyři lidí. Z rodiče na dítě a na vnouče, až daleko do dvacátého století, se vypráví o neblaze proslulé epidemii roku 1851, nikdo však neví, že ten příběh kdysi začal očima Elizy May Draydenové.